

איש השנה תשנ"ה, מאיר כהנא, הטיל את צילו גם על תשנ"ה. הצל הלך והתארך. בעוד שרוב העולם התקדם מן החושך אל האור, מן הדיכוי אל חרות, ישראל הלכה בכיוון ההפוך. הקשרים שלה עם האנושות הנאורה הלכו והתרופפו. הסיסמה ההיתולית, שמקורה בעולם הבידור — **עיצרו את העולם, אני רוצה לרדת!** — הפכה בישראל סכנה טראגית.

● לא גוג, לא מאג

שנת תשנ"ה — השנה ה-5745 לפי המניין היהודי — היתה בסך-הכל שנה חיובית בעולם. שום שינוי דרמטי לא התחולל בה. לא כל ההתפתחויות היו בכיוון אחד. היו סטיות, היו צעדים אחורה. אך המאזן הכללי של תשנ"ה בעולם היה חיובי. שום מלחמה חדשה לא פרצה. מלחמה אכזרית אחת — זו שבין איראן ועיראק, שתי מדינות איסלאמיות — נמשכה במלוא הוועה. בכמה מדינות התנהלו מלחמות זעירות, כמו באמריקה המרכזית. בתריסר מדינות, מאפגניסטאן עד נמיביה, מן הפיליפינים עד אל-סלוואדור, התנהלו מלחמות-שיחור, שנתמכו ברובן על-ידי אחת משתי מעצמות-העל הצעירות. אך מלחמה גדולה נמנעה. האיום בפלישה אמריקאית לניקראגוה נבלם, לפחות לפי שעה. הסכנה האיומה מכל — הסכנה של מלחמת-עולם שלישית ואחרונה — לא התקרבה. מצפון-העולם — אותו כוח מעורפל, הססני, סמוי, אשר הציניקאים שוללים את עצם קיומו — חי וקיים. הוא התגלה בהתקוממות העולמית נגד המישטר הגיועני בדרום-אפריקה. הוא בא לידי ביטוי בתנועה העולמית נגד החימוש הגרעיני, שבה מצאו את עצמם, זה בצד זה, כוחות חילוניים ורתיים.

עדת היהדות: עזרא הסופר מציג את התורה אחרי גלות בבל

באחת החממות הגדולות של העריצות המדינית והחברתית — אמריקה הדרומית — צעדו כמה מדינות לעבר הדמוקרטיה, מבלי שהרבר היה כרוך בשפיכות-דמים ובטבח המוני. וחשוב מכל — שתי מעצמות-העל, המחזיקות בידיהן את גורל האנושות לחסד ולשכט, פסעו כמה פסיעות הססניות ראשונות לעבר הסכמה חדשה. המנהיג הוותיק והקשיש של ארצות-הברית והמנהיג החדש והצעיר-חסיתי של ברית-המועצות הביעו בשפת-הרמוים את רצונם להפשרה מחודשת של היחסים בין שני הענקים.

הם מודעים לסכנה שהמאבק ביניהם יחרוג מתחום כדור-הארץ, ויגיע אל החלל החיצון. החזון המאיים של "מלחמת-הכוכבים", שתי מלחמות שהיו לאחת הסיסמות של תשנ"ה — רוחף אותם לכך. הם לא יכלו עוד להתעלם מן ההוצאה האדירה הכרוכה במירוץ-החימוש של גוג ומגוג, בשעה שמיליונים מתים ברעב במרכז-אפריקה, בשעה שעשרות מיליונים מובטלים בארצות מוכות-משבר, בשעה שמדינות גדולות כורעות תחת נטל חובותיהן.

הסכנה הגדולה ביותר המאיימת על האנושות בסוף תשנ"ה אינה מלחמה בין מעצמות, וגם לא התגברות של מישטרי-עריצות של בני-אדם, אלא כוח שאינו תלוי במדינות ובמישטרים: מחלה הקרויה תיסמונית בשל חיסוני נרכש. ראשיתה-יבות של שמה האנגלי — איידס — הטילו את מוראם על מיליונים. לרעת המדענים עלולה המחלה להפיל קורבנות רבים יותר מאשר מלחמת-עולם, ולהשתוות במוראותיה למגיפת-הדבר שרסה את אירופה במאה ה-14.

מל סכנה זו, החוצה גבולות, התאחדו מדענים ממערב וממזרח במאמץ אנושי משותף, תוך מירון עם הזמן, כדי להציל את האנושות ממכה זו דקה אחת לפני השעה ה-12. בראשית תשנ"ה היה העולם רחוק מלהיות מושלם, וכך היה גם בסופה. האנושות לא השתחררה עדיין מחוקי הגיוגל, הטובעים במורשתה הביולוגית. אך הכוחות השפויים החזיקו מעמד, ויתכן כי במהלך תשנ"ה התחזקו קימעה.

● החלחלה של הרצל

כאשר קמה מדינת-ישראל בשנת תש"ח, היא ראתה את עצמה כחלק מן הכוחות השפויים האלה, וכך התייחס אליה העולם. לולא אמונה זו, לא היה המוסר העליון של האנושות — העצמי הכללית של האומות המאוחדות — מקבל את החלטה להחריגה, שקבעה כי פלשתינה תתחלק בין מדינה יהודית ומדינה ערבית. לולא

אמונה זו, לא היתה אפשרית או תמימות-הדעים יוצאת-הדופן בין שתי מעצמות-העל, ששתיהן נימקו את הצבעתן בנימוקי-מוסר. המדינה היהודית תקום — כך נאמר בפירוש על-ידי הנציג הסובייטי, אנדרי גרומיקו — למען קורבנות הנאצים, ומכיוון שהמישטר הנאצי היה הניגוד המוחלט של האנושות השפוייה והמתקדמת, נתפסו קורבנותיו היהודיים כחלק של מתנה אנושי זה.

זה לא היה מפליא. הציונות קמה, לפני מאה שנה, ככינוי רצונם של יהודים לחזור כאומה אל זירת האומות.

אבות התנועה — כולם, בלי יוצא-אמן-הכלל — ראו את האומה הישנה-חדשה כחלק מן האנושות הנאורה, ההומאנית, המתקדמת.

היהדות החרדית ראתה בציונות את שליחת-השטן, ואילו רוב המנהיגים הבולטים של התנועה — מבנימין זאב הרצל ועד מכס נורדאו, מחיים וייצמן ועד זאב ז'בוטינסקי, ראו בעיני רוחם את המדינה היהודית העתידה כמדינה חילונית, דמוקרטית, הומאנית, סובלנית ומודרנית.

מבחינה זו לא היה שום הבדל בין ארבעה אלה. כולם היו אנטי-דתיים בהכרה, אם כי התפשרו עם הדתיים. הרצל קבע ביומנו שבמדינת-היהודים ייסגרו הרכנים בבת-הגנסט, כשם שהקצינים ייסגרו במחנות הצבא. נורדאו היה שונא-דת ידוע. וייצמן היה התגלמות הגישה המדעית הרציונלית, האנטי-דתית. ז'בוטינסקי הציע לשרוף את גופתו ודגל באופן קיצוני בהפרדה בין דת ומדינה.

כל הארבעה היו לאומנים, ברוח תקופתם. הלאומיות שעמדה לנגד עיניהם היתה הלאומיות הנאורה, המערב-אירופית של סוף המאה ה-19, הלאומיות של ז'וזפה גאריבלדי וז'וזפה מאצניני, הסוציאל-דמוקרטים הגרמניים ולוחמיה-השיחור הפולניים והצ'כים. לאומיות זו טמנה בחובה בורות הרת-אסון כלפי מאווי עמי אסיה ואפריקה, ועל כך שלמחמה הציונית מחיר יקר. אך היתה זאת, לפחות, בורות תמימה. לא היה בה זדון. תורת הגזע, פולחן הכוח, הכמיהה לעריצות, הקנאות הרחיק-לאומנית — כל אלה היו ורים לרווחה לחלוטין.

אילו היה אחד מארבעה אלה קם בסוף תשנ"ה מקיבורו, וראה את המתרחש במדינה שהם חלמו עליה ולחמו להקמתה, היה מתחלחל.

● דת במקום מולדת

אולם איש מאבות הציונות אינו רשאי להתלונן על הפורענות, המרימה את ראשה במדינת-היהודים. כי ורע הפורענות נזרע בזמנם, על-ידם עצמם.

אומנם, אבות הציונות לא היו מודעים למחללה, אולם אידיעת החוק אינה סותרת מן האחריות לתוצאות — וזה נכון שיבעתיים לגבי חוקי ההיסטוריה.

הרצל, שהיה אדם מקסים אך שיטחי, הסתפק בקביעה הפשוטה: "אנחנו עם!" היה נדמה לו שדי בקביעה זו, ושאין צורך לחולל שינוי עמוק יותר מאשר השינוי הגיאוגרפי והפוליטי. הוא התחמק מכל בעיה של זהות, מכל עימות אמיתי עם העבר היהודי, וכך עשו גם עמיתיו ויורשיו.

מכיוון שהרצל היה יהודי מתבולל, שאימץ אל ליבו את התרבות הגרמנית הליברלית של דורו, היה נדמה לו שהדת היהודית תמלא בארץ-ציון את אותו התפקיד שמילאה הדת הנוצרית בקיסרות הגרמנית או האוסטרית — תפקיד של כלבית ממושע שאינו מטריד את בעליו. לפי הרצל, הדת היתה צריכה להגיש שרות-ינפש למי שמדקק להם, ולספק פולקלור לפשוטי עם.

אולם הדת היהודית אינה כלבית. היא אחת התופעות המרתקות בהיסטוריה האנושית, בעבר ובהווה.

היהדות קמה על הריסות ממלכת יהודה, בימי גלות-בבל. כאשר הצמרת המדינית והתרבותית של ישראל ויהודה הובלה לגלות, החלה העשייה התרבותית האינטנסיבית, שהולידה את היהדות — דת של עם שאינו יושב במולדתו.

הנכסים הלאומיים הרגילים — נוף של מולדת, קיום מדיני, מערכת ממלכתית, חברה עירונית וכפרית, אתרים ומיננים — כל אלה הומרו בדת היהודית בנכסים רוחניים. במקום המולדת בא זיכרון היסטורי בלתי-משתנה. במקום הקיום המדיני של עם היושב על אדמתו באה התחושה הקולקטיבית של עדה דתית-רוחנית. במקום המערכת הממלכתית, על מישפטיה וחוקיה, באה הלכה דתית, על מיציותיה. במקום החברה הצמודה לקרקע באה הקהילה הדתית. במקום מיננים מוצקים מאבן, המעורים באדמה, בא כיתבי-קודש יידיים.

על פי האגדה הנלמדת בבית-הספר הישראלי, היתה גלות-בבל קצרת-יומין. היא ארכה רק שני דורות, ואז חזרו הגולים ארצה והקימו מחדש את הממלכתיות הישראלית ביהודה ובגליל. אמנם, כמה יהודים נשארו בנכר, אך "הבית השני" היה המשך ישיר של "הבית הראשון".

מבחינה היסטורית, זוהי תמונה שיקרית.

היהדות נשארה בנכר, והתרחבה שם במהירות עצומה, עד שהיתה לעדה חובקת-עולם. הקיבוץ היהודי האומלל והמדולדל בארץ-ישראל לא האפיל על הקהילות המפוארות שקמו ברחבי פרס (מגילת אסתר). בבל, כמצרים, ביוון, ברומא, בדרום-צרפת, בספרד ובארצות אחרות — מזורה אדירה אשר יצרה נכסיות-תרבות שאיחדו אותה, למרות הריחוק הגיאוגרפי בין קהילה לקהילה. בימי הבית השני, לא הגיע הישוב היהודי בארץ-ישראל לכדי שליש של העם היהודי כולו — ואולי גם זה מוגזם.

יהודי העולם עלו לרגל לציון, כשם שמוסלמים עולים ביום לרגל למכה. ישראל היתה להם ארץ-הקודש, ערש הזיכרונות ההיסטוריים של דתם. אך ישראל לא היתה להם מולדת, והם לא חלמו לבוא ולגור בה, להתחלק בבעיותיה, להשתתף במרידותיה ובמלחמותיה.

התלד זה של מעבר מעם לעדה, מתרבות מקומית לתרבות עולמית, לא היה מיוחד ליהודים. באותה התקופה שבה הפכו בני-יהודה ל"יהודים", הפכו בני-יוון ל"הלנים", והתרבות ההלנית הפכה תרבות עולמית. באותה הדרך הלכה לאחר-מכן הצרפת, ולאחר מכן האיסלאם.

היסטוריוסופים גדולים, וביניהם אוסוואלד שפנגלר הגרמני וארנולד טוינבי הבריטי, אף ראו בקיום זה של עמית-תרבות עולמית, בדמות פוזרות דתיות-תרבותיות, את עיקר הציוויליזציה של התקופה. שהחלה בימי עזרא הסופר ושהגיעה לשיאה בימי הח'ליפים המוסלמיים, בטרם עלות התרבות המערבית.

● התאבדות לפי הזמנה

במיסגרת זו היוו תולדות "הבית השני" התגששות מתמדת בין הנסיון להקים בארץ חברה ממלכתית-מולדתית ובין השפעת הדת היהודית, ששללה בעצם מהותה מיכנה כזה.

יתכן שבהתגששות זו טמון סודה של התופעה, שהטילה את צילה על כל תולדות הבית השני: יצר של הרס עצמי, של התאבדות לאומית.

זה התחיל כבר בשלבים הראשונים, כאשר המציא עזרא הסופר את תורת-הגזע — אולי הראשונה בתולדות העולם — והכריח את בני עדתו לגרש את נשותיהם ולהרוס את מישפחותיהם, כדי לכרות תהום בין העדה וסביבתה. היתה זאת הכרזת מלחמה על שאר תושבי הארץ, וביניהם השומרונים, צאצאי בני-ישראל ובני-יהודה שניצאו לגולה.

בעבור ארבע מאות שנים התחולל מרד המקבים. במיתוס הציוני הוא מצטייר כמלחמת-שיחורור של עם היושב על אדמתו, נגד כובש זר ואכזרי. אך למעשה היתה זו מלחמת-דת — נאמני הדת היהודית בארץ התקוממו נגד נאמני הדת ההלניסטית, ששלטו בסוריה-רבת. משום-כך היתה זו בעיקר מלחמת-אחים, כאשר קנאי הדת היהודית הורגים בסיוטנות את "המתייוונים" — כל החברה הנאורה של יהודה, שהיתה פתוחה לעולם ותייבה את הפילוסופיה של יוון ואת תרבות האיצטריקון.

במושגי תשנ"ה היו המקבים צירוף של גושי-אמונים ומאיר כהנא. לא להינם הטיף השנה כהנא עצמו למיגור "המתייוונים" — כל החברה הישראלית הסתווה לתרבות העולם.

בממלכת החשמונאים, שקמה אחרי המרד, ניצחו בסופו של דבר מגמות ארציות. הממלכה השתלבה בעולם. בימי הורדוס הגדול ידעה יהודה תקופה ארוכה של רגיעה. המלך, שהיה מדינאי מפוכח ופרגמטי, תיקן את בית-המקדש, אך הקדיש מאמצים רבים יותר לבניית אמפי-תיאטראות ואיצטד-יונים. כדרכם של בני-רומא, החזיק בדת כמכשיר של המדינה.

אולם טור ההרס העצמי התגבר, אחרי שקנאי הדת היהודית השתלטו על הציבור היהודי בארץ באמצעות טרור, רצח והרס, רצח המרד המטורף נגד השילטון הרומי חובקת-העולם, שהגיע לסופו